

A fogvatartottak foglalkoztatásáról

A szabadságvesztés büntetés szükség-szerűen együtt jár a szabadságjogok korlátozásával, ugyanakkor a büntetések és intézkedések végrehajtásáról rendelkező **1979. évi 11. tvr.** (továbbiakban Bv. tvr.), valamint a végrehajtás egyes kérdéseit részletesen szabályozó, az általános rendelkezéseket tartalommal kitöltő egyéb jogszabályok az – egyébként az Alkotmányban biztosított – alapjogoknak a megváltozott viszonyok között történő alkalmazhatóságának feltételeit, az alkalmazás és érvényesítés általánostól eltérő szabályait határozzák meg.

A büntetés-végrehajtás keretei között történő oktatás, szakirányú képzés és munkáltatás, amelyet a jogszabály összefoglaló névvel a foglalkoztatás keretein belül helyez el és szabályoz, azon alapjogok közé tartoznak, amelyeket minden állampolgár számára biztosít az Alkotmány, de amely jogok gyakorlásához való jog a büntetés-végrehajtás keretein belül némiképp módosul.

E rövid tanulmányban többször is hangsúlyoznunk kell majd, hogy az Alkotmány 70/F.§-a szerint, a művelődéshez való jog (amely magában foglalja az oktatást is!), alapjog, amelynek gyakorlását lehetővé kell tennie az arra illetékes hatóságoknak.

(Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy az Alkotmány szerint a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog, szintén alapjog. Ennek az alapjognak a gyakorlását az Alkotmány a – több más mellett – a rendszeres testedzés jogán keresztül biztosítja. Az alaptörvény megfogalmazása azonban bizonyos kételyeket tá-

maszt: a törvény 70/D.§ (1) bekezdésében a „*lehető legmagasabb szintű*” szavakat használja, s ebből – első pillantásra – levonható az a következtetés, miszerint az alapjog érvényesítése a lehetőségek szerint alakul. Talán ezért kerülhetett sor a Bv. tvr.36.§ (1) bekezdés m./ pontjának második fordulata szerinti megfogalmazásra! A fenti jogmagyarázat: téves! Az Alkotmány a „*lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészség*” jogának megfogalmazásánál a „*lehető legmagasabb*” szavakban egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy itt az alapjogot nem lehet korlátozni, hanem az alapjogot a feltételrendszer folyamatos **bővítésével** kell a legmagasabb szintre emelni! E kérdések átgondolásánál mindig vegyük figyelembe az Alkotmány 8.§. (2) bekezdésében foglaltakat.)

Az oktatásról

A Bv.tvr. 38.§-a egységesen fogalmazza meg a büntetés-végrehajtás során elérni kívánt célokat. Az elítéltek nevelése, képzése és foglalkoztatása három mozzanata a törvény által kitűzött célnak: a szabadulás utáni életre való felkészítésnek, illetőleg a társadalom elvárásainak megfelelő önálló életvitelre való képességnek. Ez a törvényhely expressis verbis nem tartalmazza ugyan, de kimondatlanul visszaul a 19.§-ban foglaltakra, amely paragrafus a szabadságvesztés végrehajtásának céljaként tüzi ki a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítését, amelynek elő kell segítenie az elítéltnék a szabadulás után a társadalomba történő

beilleszkedését, illetőleg az újabb bűncselekmények elkövetésétől való tartózkodást.

Itt sajátos ellentmondást látunk: míg egyrészt, a tanuláshoz való jog alapjog, s ezt az alapjogot törvény nem korlátozza a fogvatartottak esetében sem, addig másrészt a tanulás feltételei nem állnak rendelkezésre a kellő mértékben, holott – a fogvatartottak sajátos helyzetéből adódóan – ennek biztosítása a BVOP-n keresztül az intézetek feladata lenne.

Régi, bizonyított tény, hogy a nevelés, s azon belül különösen az oktatás és a munkáltatás, a szabadságvesztés elrettentő hatását képes ellensúlyozni, vagy legalábbis tompítani! Ma is igazak azok a nézetek, amelyek a fogvatartottak nevelésében a fő hangsúlyt az antiszociális attitűd kialakulásának elemzésére és átalakítására, a bűncselekményt lehetővé tevő motivációs hatásokra, valamint a társadalom számára elfogadható motívum-rendszer formálására teszik. A fogvatartottak – különösen pedig a szabadságvesztésre ítélték – esetében arra kellene törekedni, hogy a végrehajtás alatti személyiségformáló eszközöket a lehető legjobban lehessen alkalmazni és ezáltal olyan erkölcsi normarendszert kellene kialakítani bennük, amely képessé teszi ezeket az embereket a társadalmi együttélés szabályainak betartására.

Természetesen, a fent megjelölt célok rendkívül költségigényesek. Nem érthetünk azonban egyet azokkal, akik a magas képzési-továbbképzési költségekre hivatkozással, eleve lemondanak a nevelésnek erről a fontos eszközéről. Jelenleg ott tartunk, hogy az alapfokú képzést úgy-ahogy, a középfokú képzést alig, s a felsőfokú képzést szinte egyáltalán nem lehet megvalósítani, holott, elsősorban az elítéltek, minden felmérés és tapasztalat szerint, sérelmezik a kellően ki-

alakított képzés-továbbképzés gyenge színvonalát.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága RI 89. számú ajánlása már megfogalmazta az elítéltek tanuláshoz, művelődéshez való *állampolgári jogának* csorbíthatatlanságát. Újfént hangsúlyoznunk kell, hogy az *Alkotmány biztosítja e jogot, a törvény pedig nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely az alkotmányos alapjog korlátját képezné!* Ebből következik, hogy a jogállamiság követelményének e vonatkozásban akkor is eleget kell tenni, ha az „*rendkívül költségigényes!*”

Az oktatás-képzésben való részvétel önkéntes. A nemzetközi ajánlásokban foglaltakat a hatályos magyar jog is érvényesítette: eszerint a 40. életévüket be nem töltött elítéltek számára már nem kötelező az általános iskola elvégzése.

Itt érdemes egy pillantást vetnünk a korábbi szabályozásra!

A módosításokat megelőzően, a Bv. tv. 39.§-a kimondta, hogy *„A negyvenedik életévét be nem töltött elítéltnél kötelezővé, az azt betöltötté válókor elítéltnél kötelezővé kell tenni az általános iskola elvégzését.”*

Az elítéltek általános iskolai oktatását, az előző rendszerben, a Művelődési Minisztérium által kiadott tanterv szerint folytatták; az iskolai oktatást a BVOP Nevelési Osztálya által kijelölt intézetekben szervezték meg. A tanárokat a területileg illetékes tanács szakigazgatási szerve által kijelölt iskola, mint anyaiskola biztosította, a tárgyi feltételeket viszont a kijelölt intézetekben kellett kialakítani. Az oktató munkában, a korabeli mellékfoglalkoztatásra vonatkozó szabályok szerint, a bv. intézet beosztottjai is részt vehettek.

Az alsó tagozatos oktatás két tanfolyamon zajlott: Alapismereti I. és Alapismereti

II. megnevezéssel. Az első esetben az írnivalosni nem tudó elítéltek számára az akkor II. osztálynak megfelelő ismeretanyagot – olvasás, írás, számolás – közvetítette, míg az Alapismeret II., nagyjából az általános iskola III-IV. osztályának felelt meg. A felső tagozatos oktatás pedig az V-VIII. osztály elvégzését jelentette. Végül, megjegyezzük még, hogy az elítélteket, végrehajtási fokozat szerinti tanulócsoportokba osztották.

Nyilvánvaló, hogy az itt vázlatosan leírt szisztéma rendkívül erős kényszeréletet tartalmazott. Az elítélt nem csupán a kiszabott szabadságvesztést töltötte az intézetben, de törvényi felhatalmazás alapján köteles volt az említett oktatásban részt venni. A korábbi rendelkezések fenntartása súlyosan sértette volna a jogállamiság garancia-rendszerét!

Tény viszont, hogy a módosításokat követően, jelentősen csökkent az általános iskolai oktatásban részt vevők száma. A hatályos rendelkezések szerint, a bv. intézeteknek csupán ösztönzési és támogatási formák kidolgozására van módjuk; ilyen értelemben semmiféle kényszerrel nem élhetnek.

Ilyen ösztönzési forma lehet a jövőben, az externátus-rendszer, amely lehetővé tenné az elítélt számára – a parancsnok engedélyével – intézeten kívül folytatott tanulmányokat, illetve vizsgák letételét. A Bv. Szabályzat azt is lehetővé teszi, hogy amennyiben az intézet nem tudja biztosítani a feltételeket, az elítéltet – kérelmére – más bv. intézetbe lehet szállítani.

Sajátos a felsőfokú oktatás kérdése a hatályos rendelkezések szerint: a felsőfokú oktatásban való részvételt, illetőleg a már megkezdett ilyen oktatásban való további részvételt, az elítélt kérelmére, az intézet parancsnoka engedélyezheti. Végül, e kérdés-körben, említést érdemel, hogy az oktatási

intézmény a megszerzett végzettséget igazoló bizonyítványt a bv. intézetre utalás nélkül állítja ki.

A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet foglalkoztatás címszó alatt szabályozza és részletezi az oktatással, képzéssel és a munkáltatással összefüggő rendelkezéseket. A megfogalmazott rendelkezések vizsgálatakor minden esetben figyelemmel kell lenni arra, hogy a foglalkoztatás egésze (egész folyamata) elengedhetetlenül szükséges a szabadságvesztés jogszabályban meghatározott feladatának megvalósulásához. (Bv. tvr. 38. § (1) bekezdés)

A fogvatartottak önbecsülésének fenntartása a megfelelő bánásmóddal, a szabadságvesztés ideje alatti értelmes tevékenység szervezésével, a társadalmi hasznosság tudatának kialakításával, illetve erősítésével érhető el. A felelősségérzet fokozása pedig az öntevékenység, az önképzés megfelelő formái, az önálló munkavégzés lehetőségei, a kapcsolattartás megfelelő módozatainak, irányainak támogatásával a jutalmazással és fegyelmezővel érhető el.

Az IM rendelet 73.§ (1) bekezdése szerint a foglalkoztatás keretében a bv. szervezet – a Bv. tvr.-ben meghatározottak szerint – biztosítja az alapfokú iskolai oktatást, a szakirányú képzést. A Bv. tvr. rendelkezik továbbá az elítéltek számára nyújtható betanított-, illetve szakmunkásképzésről, a közép- és felsőfokú tanulmányok elvégzésének, illetőleg folytatásának lehetőségéről.

Ennek megvalósítása, a lehetőségek tényleges biztosítása azonban elsődlegesen „*pénzkérdés*”.

Az **Európai Börtön szabályok** szerint „*minden intézetben széleskörű oktatási, képzési programot kell szervezni, hogy*

minden fogvatartott számára lehetővé tegyük személyes igényeik és törekvéseik legáltalább részleges megvalósítását. Az ilyen programok célja, a sikeres társadalmi viszázailleszkedés esélyeinek, az elítéltek erkölcsi tartásának, attitűdjeinek és önbecsülésének javítása legyen.”

Mindehhez természetesen az szükséges, hogy az oktatást és képzést olyan alkotótevékenységnek tekintsék, amely a munkavégzéssel azonos státuszt tölt be, és azzal azonos díjazásban részesül.

Az oktatás-művelődés kérdéskör kereteiben eddig viszonylag kevés szerző foglalkozott a vallási nevelés és/vagy oktatás kérdéseivel! Ez a tartózkodás annál is inkább különös, mert a vallási nevelés, a börtönügy kezdeteitől kiemelt helyet foglalt el a humanizmus szempontjait érvényesíteni kívánók gondolatrendszerében.

A vallási nevelés – álláspontom szerint – nem meríti ki az egyházak képviselői által gyakorolt pasztorációs tevékenységet. Nem véletlen, hogy hatályos jogunk lehetővé teszi az egyház által működtetett iskolák részvételét a börtönügyben. Ezen a téren még sok a tennivaló!

Mindenekelőtt a hagyományos pedagógia alapfogalmait kell átgondolnunk, azután világgépünkben meg kell jelennie az egyházak által képviselt erkölcsi értékrendnek, amely alapul szolgált arra, hogy az egyházak által kidolgozott pedagógiai módszereket is erőteljesen figyelembe vegyük és alkalmazzuk a börtönügyben.

A munkáltatás

A művelődéshez, oktatásban való részvételhez való jog mellett az Alkotmány biztosítja a munkához, a munka szabad megválasztásához való jogot is. Ez az alapjog az emberi jogok második generációjá-

hoz tartozó gazdasági, szociális jog. Azt jelenti, hogy mindenki jogosult képességének és képzettségének megfelelő munkakört betölteni, vagyis mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, az igazságos és kedvező munkafeltételekhez, amelyek különösképpen biztosítják a tisztességes megélhetéshez szükséges méltányos munkabért, az egyenlő munkáért egyenlő díjazást, a biztonságos és egészséges munkakörülményeket, a fizetett szabadságot, a szakszervezetek alakításához való jogot. Az Alkotmány hivatkozott rendelkezése összhangot mutat a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában foglalt elvekkel, amelyek szerint az Egyezségokmányban részes államok elismerik a munkához való jogot, amely magában foglalja mindenkinek azt a jogát, hogy lehetősége legyen az általa szabadon választott vagy elfogadott munka útján való megélhetésre.

Olyan jogról van szó, amelyet az Egyezségokmány az igazságos és kedvező munkafeltételekhez való joggal együtt a fokozatosan megvalósítandó jogok körébe sorol.

„A munkához (foglalkozáshoz, vállalkozáshoz) való alapjog a szabadságjogokhoz hasonló védelemben részesül az állami beavatkozások és korlátozások ellen. E korlátozások alkotmányossága azonban más-más mérce alapján minősítendő aszerint, hogy a foglalkozás gyakorlását vagy annak szabad megválasztását korlátozza e az állam, s az utóbbin belül is különbözik a megítélés az adott foglalkozásba kerülés szubjektív, illetve objektív korlátokhoz kötésének megfelelően. A munkához (foglalkozáshoz, vállalkozáshoz) való jogot az veszélyezteti a legsúlyosabban, ha az ember az illető tevékenységtől el van zárva, azt

nem választhatja” (21/1994. (IV.16.) AB hat.).

A munkához való jog tehát alkotmányos alapjog, így tartalmának meghatározása és lényeges garanciáinak megállapítása csakis törvényben történhet. Törvény kell továbbá az alapjog közvetlen és jelentős korlátozásához, amely megállapítás összhangban van az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében foglalt szabállyal, amely szerint a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozhatja.

A munkához (foglalkozáshoz, vállalkozáshoz) való jogot az veszélyezteti a legsúlyosabban, ha az ember az illető tevékenységtől el van zárva, azt nem választhatja. Az ilyen tárgyi korlát alkotmányosságát, elsősorban annak szükségességét és elkerülhetetlenségét, azt, hogy a korlátozás valóban a legenyhébb eszköz e az adott cél elérésére, a legszigorúbban kell vizsgálni.

A Bv. tvr. 32.§ (2) bekezdése szerint a szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt elveszíti személyi szabadságát, az állampolgári kötelességei és jogai annyiban szünetelnek, illetve korlátozottak, amennyiben erről az ítélet vagy törvény rendelkezik.

A munkához való jog érvényesülése, korlátozhatósága szempontjából a büntető-eljárás lezáró ítéletnek annyiban van igazán jelentősége, ha a büntetés kiszabása mellett sor kerül a foglalkozástól eltiltás mellékbüntetés alkalmazására is. A foglalkozástól eltiltás alkalmazhatóságának lehetőségéről és feltételeiről a büntető törvénykönyv (Btk.) 56-57. §-ai rendelkeznek.

Lényegesebb ennek az alanyi jognak a korlátozhatósága szempontjából a törvényi rendelkezésekben kifejezésre juttatott, engedélyezett korlát(ozás)ok.

A korlátozások egyik legszembetűnőbb megnyilvánulása a büntetés-végrehajtás területén nyilvánul meg. A szabadságnak, a jogoknak és a javaknak az elvonása az elítélttől a szabadságvesztés büntetés elengedhetetlen velejárója, mert e nélkül nem rendelkezne visszatartó hatással.

„A szabadságvesztés végrehajtásának korszerű felfogása azonban nem elégedhet meg a szabadságelvonással járó hátrányok, a büntetéssel szükségszerűen együtt járó „rossz” elrettentő, motiváló hatásának egyoldalú érvényesítésével. Évszázados tapasztalatok ugyanis arra intik a szakembereket, hogy az a börtön, amely minél szigorúbb, keményebb rezsimre, a fogvatartottak mély alávetésére, megalázására helyezi a hangsúlyt, az elvárható minimális eredményességre sem számíthat.”

Az elítéltek munkáltatása – nevelésük egyik legfontosabb mozzanata – célja, hogy elősegítse az elítélt testi - és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére, fejlesztésére, ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék.

A szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre. Ennek érdekében biztosítani kell – többek között – a rendszeres munkavégzés feltételeit. Azonban a munkavégzéshez való jog biztosításának objektív és szubjektív akadályai egyaránt vannak.¹

A Bv. tvr. 36. § (1) bekezdés d./ pontja szerint **az elítélt jogosult társadalmilag hasznos munka végzésére, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jóvedelemre, munkavédelemre.**

Az elítélt munkához való joga átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel. De az elítélt köteles is a részére kijelölt munkát szakismeretének és képességeinek megfelelően fegyelmezetten elvégezni.

A jelenleg hatályos rendelkezések tehát jogosultságot telepítenek az elítélti oldalra, ugyanakkor kötelezettséget az elítélt és a büntetés-végrehajtás oldalára.

A jogosultság, valamint a kötelezettség telepítésével nyomatékosabban jut kifejezésre, miszerint „*az elítéltek nevelésének egyik legfontosabb mozzanata az érintettek célszerű foglalkoztatásának, a rendelkezésre álló idő pozitív és konstruktív eltöltésének megszervezése, hogy elősegítse az elítéltek szellemi és fizikai erejének fenntartását, olyan alap- és szakműveltség megszerzését, amelynek révén növekszik esélyük a szabaddulás utáni visszailleszkedésben*”².

A hivatkozott rendelkezések szerint az elítélt munkához való joga átmenetileg, a munkába állítását akadályozó ok fennállásáig szünetel, aminek egyik oka az, hogy az elítélteknek a befogadástól számított nyolc napon belül „*át kell esniük*” egy ún. megismerési eljáráson, amely során a befogadási bizottság az elítélt személyes meghallgatását követően dönt az elítélt Bv. tvr.-ben meghatározott szempontok szerinti csoportba sorolásáról, a munkahely és a munkakör kijelöléséről, valamint az oktatásban és képzésben való részvételről.

A munka kijelölésénél ugyanakkor minden esetben figyelembe kell venni az elítélt testi- és szellemi képességeit, lehetőség szerint a szakmai képzettségét és érdeklődését is.

„*A hatályos jogi szabályozásban kifejezésre jut az a nézet, amely szerint a rendszeres munkavégzés segíthet a börtönkáro-*

sító hatások csökkentésében, gátolhatja az elítélt testi-lelki kondíciójának hanyatlását, a munka eredményéből fakadó sikerélmények fokozzák az önbizalmát, az anyagi-erkölcsi elismerések növelik a pénztartalékát. A munkavégzés, különösen ha szakmai gyakorlottság megszerzésével és fejlesztésével is jár, alkalmassá válhat egy rendezettebb, anyagi és létbiztonságot is kínáló életmód előfeltételeinek megteremtésére.”³

A szabadságvesztés büntetést töltő elítélt munkavégzése hazánkban is, de a világ többi országában is kötelező. Az elítéltek munkáltatása történelmileg a mai értelemben vett szabadságvesztés büntetéstől elválaszthatatlan, annak szinte a kései középkortól a természetes kísérője.⁴

Az elítéltet törvény kötelezi munkavégzésre szemben a „szabad” állampolgárokkal, akik számára a munkakötelezettség „*magatartásetikai tartalmú fogalom.*”

A foglalkoztatási kötelezettség a büntetés-végrehajtás oldaláról a szabadságvesztés ideje alatt fennáll, míg az „*általános*” munkaadó csak eredményhez kötötten és szerződés alapján foglalkoztatja a dolgozót.

A munkáltatói oldalon megjelennek az általános kötelezettségek, úgymint a biztonságos munkafeltételek megteremtése, a szükséges tájékoztatás megadása, az előírt munka-, tűz- és környezetvédelmi oktatás megtartása, a munka folyamatos szervezése, irányítása és díjazása.

Emellett elítélti oldalon is megjelennek a munkavállalókat terhelő, alapvető kötelezettségek, úgymint a személyes megjelenési kötelezettség a munkáltatás során a kijelölt helyen és időben, munkavégzési kötelezettség az utasítások szerint, a tőle elvárható szakértelemmel és gondossággal, a technológiai utasítások betartásával. Mindezekért az el-

ítélt fegyelmi és kártérítési felelősséggel tartozik.

Érvényesülnie kell azonban az elítéltek munkáltatása során azon garanciális elveknek is, hogy a szabadságvesztés alatt végzett munka nem lehet büntető- vagy kényszermunka jellegű. Ennek a garanciális elvnek az érvényesülését a hazánkban is kötelező érvényű Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezménye biztosítja.¹¹¹

A megjelölt nemzetközi dokumentumok a tilalom rögzítése mellett ugyanakkor lehetőséget biztosítanak a kötelező munkával járó szabadságvesztés kiszabására, illetve a munkakötelezettség megkövetelésére a bírói határozat alapján letartóztatásban lévő, vagy az ilyen határozattal feltételes szabadságra bocsátott személytől.

Az Európai Börtön szabályokhoz fűzött szövegmagyarázat szerint „*a börtönmunka jelentősége a munkakötelezettség mértékében rejlik, reszocializációs értékében, a börtönben rendelkezésre álló munkaerő megfelelő foglalkoztatásának szükségességében és a követelmény jogos elvárásában, hogy a fogvatartottaktól meg kell követelni a munkavégzést büntetésük ideje alatt.*”

Az intézetekben folyó munka szervezeti és módszereit minél közelebb kell hozni a társadalomban végzett hasonló munkához, hogy felkészítsük a fogvatartottakat a rendes munkás élet feltételeihez. A munkáltatásban ezért érvényesülnie kell a modern munkanormáknak és technikáknak, s azt modern vezetési módszerek és gyártási folyamatok keretein belül kell megvalósítani. Fogalmazódik meg mindez az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/87/3. számú ajánlásában, az Európai Börtön szabályokban. Ebből azonban következik az is, hogy az Európa Tanács ajánlása szerint

sincs akadálya a munkakötelezettség fenn tartásának.

Fontos, hogy az iparszerű munkáltatás és a szerződéses kötelezettségek követelményének teljesítése mellett a börtönmunka alkotó módon hozzájáruljon az elítélt kezeléséhez és képzéséhez. Tehát a munkaprogramok lehetőség szerint úgy kell megszervezni és lebonyolítani, hogy azok az oktatáshoz hasonló más folyamatokkal együtt szerves részévé váljanak a rezsím egészének.

Ezek alapján fontos, hogy olyan munkafeltételeket és tapasztalatszerzési lehetőségeket teremtsenek, amelyek a legjobban megközelítik a szabad társadalomban megszokottakat, és a fogvatartottaknak legyen bizonyos fokú választási lehetőségük és ösztönzésük a teljesítményt illetően.

Az elítéltek munkáltatása elsősorban reszocializációs célokat szolgál, ami azt is megköveteli, hogy „*az elítéltek munkavégzése sem súlyban (pl. rendkívül megterhelő nehéz testi munka), sem természetében (pl. egyhangú, megalázó, egészségre ártalmas) nem hordozhatja a társadalmi rosszallás jegyeit. Semmiféle, az elítélt beilleszkedését elősegítő hatást nem remélhetünk az olyan munkavégzéstől, amely értelmetlen vagy haszontalan.*”¹¹²

Sajátossága a fogvatartottak foglalkoztatásának, hogy *nem beszélhetünk munkajogi szempontból* – a Munka Törvénykönyve rendelkezései alapján – *munkaviszonyról*, hiszen itt nem munkáltató és munkavállaló szabad elhatározásából létrejött, szerződésen alapuló munkavégzésről van szó, hanem jogszabályon alapuló, az elítéltet terhelő, kötelező munkavégzésről, ami a büntetés-végrehajtási jogviszony keretein belül szabályozott.

Ugyanakkor a Bv. tvr. rendelkezései szerint az elítéltek a munkavégzéssel kapcsos-

latos jogaira és kötelezettségeire a munkajog általános rendelkezései az irányadók, a büntetés-végrehajtás sajátosságaiból fakadó eltérésekkel.

A büntetés-végrehajtási jogviszony keletein belül munkáltatásnak minősül az elítélt szervezett foglalkoztatásának az a formája, amikor a munkavégzés rendszeresen, díjazás ellenében történik.

A szervezett foglalkoztatás megvalósulásának területei a következők: büntetés-végrehajtási intézetben, költségvetési munkáltatás formájában, az elítéltek munkáltatására alapított gazdálkodó szervezetnél, szerződéses alapon más, büntetés-végrehajtáson kívüli szervezetnél, amely összességében elég széles tevékenységi kört ölel fel (pl. növénytermesztés, állattenyésztés, bőr- és cipőipari, konfekcióipari, faipari termékek készítése, labdavarrás stb.)

Az intézetnél, *költségvetési munkáltatás* formájában végeznek intézet fenntartási tevékenységet is (házi műhely, konyha takarítás, mosoda stb.), sőt előfordul, hogy a foglalkoztatás kizárólag ezekre a területekre szorítkozik. Emellett azonban a különböző szolgálati ágaknál, mint például a gazdasági, egészségügyi osztályon is foglalkoztatnak elítélteket.

Az elítéltek foglalkoztatásának másik jelentős formája az *e célra alapított gazdálkodó szervezetnél, korlátolt felelősségű társaságnál* történő munkáltatás.

„Az elítéltek munkavégzésének bonyolult és ellentmondásos természetét jelzi, hogy nem csupán (...) reszocializációs oldala létezik, hanem mint szervezett keretekben végzett emberi munka, gazdasági szempontból is értékelhető.”

A korábbi szocialista büntetés-végrehajtási vállalatok, amelyek tevékenységét alapvetően a tervszerű gazdálkodás gazdaságos-

sági igényei határozták meg, 1993-ban korlátolt felelősségű társaságokká alakultak át.

A 90-es évek elején bekövetkezett gazdasági és politikai változások eredményeként az elítélt munkáltatást övező konfliktusok áttekintése és újszerű feloldása szükségessé vált. Ennek eredményeként – illetve folyamataként – jöttek létre az igazságügy miniszter által alapított korlátolt felelősségű társaságok, s így az elítéltek többségét 9 ipari és 3 mezőgazdasági profilú gazdasági társaság foglalkoztatja. Ezek a gazdasági társaságok azonban eltérő eredményességgel működnek, emiatt különböző mértékben tudnak munkalehetőséget biztosítani a fogvatartottak számára. (1997. évben a fogvatartottak munkával foglalkoztatásának törvényessége tárgyában lefolytatott vizsgálat eredményéről készült legfőbb ügyészségi összefoglaló jelentés szerint pld. a Balassagyarmati Fegyház és Börtönhöz integrált Ipoly Cipőgyár Kft. az intézetben fogvatartott 439 főből mintegy 300-at foglalkoztatott, addig a Szegedi Fegyház és Börtön mellett működő Alföldi Bútorgyár Kft. – amely évekkel korábban még több mint 1000 fő elítéltet tudott munkáltatni – 1997 év első félévében mindössze 170-260 fő részére tudott munkát biztosítani.)

A fogvatartottak *külső munkahelyen* foglalkoztatása, a büntetés-végrehajtási intézetek és a munkáltatók között létrejött szerződés alapján történik. A külső munkáltatásban való részvételnek azonban jogszabályban meghatározott korlátai is vannak. Az elítélt ugyanis ilyen más gazdálkodó szervezetnél nem végezhet munkát, ha vele szemben a jogszabályban meghatározott összeférhetlenségi szabályok megvalósulnak.

Figyelembe kell venni ugyanakkor azt is, hogy fegyházban az elítélt külső mun-

káltatásban kivételesen vehet részt, ha a külvilágtól a munkavégzés alatt is elkülöníthető. Börtönben az elítélt szintén külső munkáltatásban kivételesen vehet részt, míg fogházban az elítélt a külső munkáltatásban részt vehet.

A büntetés-végrehajtási intézetek egy részénél ilyen munkáltatás nincs (pl. a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön), más büntetés-végrehajtási intézetekben folyamatosan jelentősebb számú elítélt vesz részt külső munkáltatásban (pl. Budapesti Fegyház és Börtön, Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet).

A külső munkahelyeken zömmel betanított és segédmunkás munkakörben dolgoznak szakképzetlen fogvatartottak.

„Ugyanakkor az is kimutatható, hogy a nyereségre törekvő munkáltatás a gyakorlatban sokszor nem szolgálja kellőképp az elítéltek szabadulás után beilleszkedését, illetve ahol az elítéltek munkatapasztalatokkal való gazdagítására helyezik a hangsúlyt, ott a foglalkoztatás erősen ráfizetéses....A munkáltatókra ugyanis jelentős pótlólagos terheket ró az elítéltek betanításából, fluktuációjából, alacsony iskolai végzettségéből és szakképzettségéből fakadó szerényebb teljesítőképességük. Ugyancsak költségnövelő tényező a munkahelyek őrzése, felügyelete, a biztonsági rendszerek működtetése.”¹⁶

A Bv. tvr. hivatkozott 45.§ (1) bekezdésének rendelkezése szerint, az elítéltnak a munkavégzéssel kapcsolatos jogaira és kötelezettségeire a munkajog általános rendelkezései az irányadók a büntetés-végrehajtás sajátosságából fakadó eltérésekkel.

A munkavégzés megkezdésekor a munkáltató az elítélteket a munka jellegének megfelelően szervezeti egységekbe oszthatja és kötelezheti az elítélteket a biztonság, a

munkafegyelem és rend fenntartása érdekében a munkahelyre vagy a munkakörre utaló jelzés viselésére.

A munkáltató ugyanakkor köteles biztosítani az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit a jogszabályban előírtak szerint, megadni a munkavégzéshez szükséges tájékoztatást és irányítást, megtartani az előírt oktatásokat, megfelelő munkarendet kialakítani, a munkát folyamatosan szervezni és díjazást fizetni, a munkafolyamatokat, illetve a munkaköröket munkavédelmi szempontból veszélyességi fokozatokba sorolni, a munkáltatásból az elítélteket megillető jogok gyakorlását biztosítani.

Az elítéltek számára is meghatározza a rendelet a Munka Törvénykönyvben is szabályozott, a munkavégzési kötelezettségeire vonatkozó szabályokat (így az elítélt köteles a kijelölt időben és helyen a munkát a munkáltató utasítása szerint elvégezni, a munkáját az elvárható szakértelemmel és gondossággal, a munkájára vonatkozó szabályok, előírások és technológiai utasítások szerint végezni).

Az elítélt sem köteles munkát végezni, amíg állampolgári kötelezettségét teljesíti, közeli hozzátartozója súlyos betegsége vagy halála esetén legalább 2 munkanapon át, ha a parancsnok a látogatást, illetve a temetésen való részvételt engedélyezte, ha keresésképtelen beteg a kötelező orvosi vizsgálat teljes időtartamára, valamint a veradás miatt távol töltött időre, de legfeljebb 1 munkanapra, ha elháríthatatlan ok miatt nem tud a munkahelyén megjelenni, illetve a munkáltató engedélye alapján.

A munkavégzési kötelezettség alóli mentesülés szempontjából elháríthatatlan oknak minősül az intézetnek az elítélt jogai érvényesítésével, illetve a kötelezettségei teljesítésével kapcsolatos, valamint a fogva

tartás rendjének és biztonságának a fenntartása érdekében tett intézkedése.

A 6/1996 (VII.12.) IM rendelet sorolja fel a Munka Törvénykönyvének azokat a rendelkezéseit, amelyeket az elítéltek munkáltatása során alkalmazni kell. Az IM rendelet ugyanakkor a munkáltatóknak plusz kötelezettséget állapít meg, előírja ugyanis a munkáltatási szabályzat elkészítését.

Kötelezettségként jelenik meg továbbá a munkáltató oldalán a munkáltatással kapcsolatos és jogok érvényesítéséhez szükséges adatok nyilvántartása.

Az elítéltek munkarendje magában foglalja a munkavégzés idejét, a munkaidő kezdetét és végét, a munkaközi szünet tartamát és a munkaidő beosztását. A munkaidő keretet a munkáltató, a büntetés-végrehajtási intézet házirendjének figyelembe vételével állapítja meg. Az elítélt munkaideje megegyezik a munkajogi rendelkezésekben megállapított munkaidővel, tehát a munkaidő napi 8 óra, azonban a munkaviszonyra vonatkozó szabály ennél rövidebb vagy hosszabb, de napi 12 órát meg nem haladó munkaidőt is megállapíthat. A foglalkoztatott fogvatartottak napi munkaideje általában 8 óra, azonban lehetőség van az IM rendelet rendelkezése alapján ennél rövidebb munkaidő megállapítására is. A mezőgazdasági tevékenységet végző fogvatartottak esetében az éves munkaidő kereten belül rövidebb vagy hosszabb, de a napi 12 órát meg nem haladó munkaidő is megállapításra került 1997. év első félévében.

Abban az esetben ha az elítélt iskolai tanulmányokat folytat vagy szakképzésben vesz részt, a munkaidő beosztását úgy kell meghatározni, hogy az iskolai oktatásban, illetőleg a képzésben részt tudjon venni. Ennek megfelelően a képzésben részt vevő elítélteket a vizsgára, illetve beszámolóra va-

ló felkészüléshez tanévenként a munkavégzés alól legalább 5 munkanapra fel kell menteni. A felmentést a vizsgát, illetve a beszámólót megelőzően legfeljebb egy hónappal a parancsnok engedélyezi. A tanulmányokat folytató elítélt az oktatási napokon, az oktatási időt nem számítva, 1 óra munkaidő kedvezményben részesül.

Ezzel kapcsolatban az Európai Börtön-szabályok úgy rendelkezik, hogy *„az oktatást, képzést a rezsim szerves részét alkotó tevékenységnek kell tekinteni, amely a rezsimen belül ugyanolyan státuszra és alapdíjazásra tart igényt, mint a munkavégzés, feltéve hogy az oktatás, képzés a rendes munkaidőben folyik és részét képezi a jóváhagyott egyéni kezelési programnak”*.

Az IM rendeletben meghatározott munkavégzés alóli mentesség időtartamára és a munkaidő kedvezmény idejére az elítéltet az előző havi munkaidejének időarányos része illeti meg. Abban az esetben ha az elítélt az előző hónapban nem dolgozott, a térítést az alaplunkadíj alapján kell megállapítani.

A Munka Törvénykönyve rendelkezéseit is figyelembe véve, a munkát végző elítélt számára is biztosítani kell a munka utáni regenerálódást, a szükséges pihenést. Ily módon az elítéltet megilleti a munkaközi szünet, amelynek időtartama legalább 20 perc és a napi munkaidőn belül kell kiadni, valamint a napi pihenőidő, amelynek kiadásánál a munkáltató szabályzata az egyes munkaköröknél a napi munka befejezése és a másnapi munkakezdés között 11 óránál rövidebb pihenőidőt is, de legalább 8 óra egybefüggő pihenőidőt köteles biztosítani. A heti pihenőidő az elítélt számára havonta összevontan is kiadható – az egészségre veszélyes munkakört kivéve – de egy pihenőnap vasárnap történő kiadása ilyen esetben is kötelező. Ettől az idényjellegű munkakör-

rökben, illetve munkahelyeken, az egészségre veszélyes munkakör kivételével el lehet témi.

Az elítéltet is megilleti az évi fizetett szabadság, amelynek kiadására, megváltására, illetve megszakítására vonatkozó rendelkezéseket az IM rendelet tartalmazza. A Bv. tvr. rendelkezései szerint az elítéltet 1 évi munkavégzés után 20 munkanap fizetett szabadság illeti meg. A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának tartama alatt végzett munka folyamatossága tekintetében azonban eltérhet a szabad munkavállalóképtől, ezért a fizetett szabadság alapjául szolgáló 1 évi munkavégzés időtartamát a munkában töltött napok alapján állapítják meg, amelynek alapja 254 munkanap. A szabadság számításánál munkanapként kell figyelembe venni a fizetett szabadságon töltött időt, az alap- és középfokú, valamint a szakmunkás iskolarendszerű képzésben, továbbá a szakképzésben részt vevő elítélteknek az elméleti oktatáson, illetve a vizsgára felkészüléshez biztosított idő miatt a munkahelyről távol töltött időt, az állásidőt, a ledolgozott fél munkanapot.

Az évi fizetett szabadságot legkésőbb a munkában töltött 254. munkanapot követő 3 hónapon belül, betegség vagy más akadály esetén az akadály megszűnésétől számított 30 napon belül kell kiadni. A fizetett szabadság kiadásának időpontját az intézet határozza meg, melynek során a munkarend szerinti napokat kell figyelembe venni, de az időpont meghatározása a munkáltatóval történő előzetes egyeztetés alapján történik. Ebből pedig csak az szűrhető le, hogy az elítélteknek a saját szabadsága kérdésében való döntési mechanizmusban semmi szerepe, illetve beleszólása sincs.

Lehetőség van a fizetett szabadság pénzben történő megváltására is, amennyiben az

elítélt a szabadulás időpontjáig a szabadságra jogosító időtartamot nem éri el, és részére a tényleges munkavégzés után járó napokat időarányosan nem lehet kiadni.

A fizetett szabadság megszakítására kivételesen fontos okból kerülhet sor. Így meg kell szakítani a szabadságot, ha az elítélt a szabadságát az intézetben tölti és elrendelik az elkülönítését, vagy vele szemben magán-elzárás fenytést szabnak ki, de a megszakított szabadságot később ki kell adni.

Az elítélt a hatályos rendelkezések szerint a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre, az előzetesen letartóztatott pedig megfelelő díjazásra jogosult. Az elítélt munkáját az általános bérezési elvek figyelembe vételével kell díjazni. A munka díjazására, a pótlékokra, ösztönzésre és szakképzésre vonatkozó részletes szabályokat szintén a 6/1996. (VII.12.) IM rendelet tartalmazza. A munkadíjat a teljesítmény, a ledolgozott idő, valamint az előzőek kombinációja alapján kell megállapítani. (Egyes intézeteknél az időbér a kizárólagos, pl. a Baracska Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet esetében, másutt a teljesítménybért és időbért, illetve ezek kombinációját alkalmazzák, pl. a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetnél.)

A teljes munkaidőben foglalkoztatott elítélt részére havi munkadíjként a kifizetés évét megelőző év első napján a munkaviszonyban álló dolgozókra megállapított kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) összegének legalább egyharmada jár, ami alapmunkadíjnak minősül.

„A különbséget a munkabér és munkadíj között az adja, hogy míg a szabad állampolgárnak gondoskodnia kell saját maga és családja eltartásáról, addig az elítélt eltartását az állami költségvetés fedezi. Másfelől

az elítéltmunka pótlólagos ráfordításai (pl. az alacsonyabb képzettség, kisebb hatékonyság) miatt sem indokolt a szabad munkavállalók bérszínvonalának automatikus átvétele.”

Ez az álláspont természetesen támogatható, azonban mind mellette, mind ellene érvek sokasága hozható fel. Az nem vitatható, hogy a szabadságvesztés büntetés ideje alatt az elítéltet az állam tartja el, s ennek a költségvonzata is jelentős.

Az sem hagyható ugyanakkor figyelmen kívül, hogy az elítéltnak a büntetőeljárás lezárását követően – ritka kevesektől eltekintve – jelentős összegű fizetési kötelezettsége jelentkezik. (Leggyakrabban bűnügyi költség formájában). De emellett terhelheti őt még számos más fizetési kötelezettség (tartásdíj, egyéb polgári jogi kötelmekből eredő fizetési kötelezettségek), amelyek az intézetbe kerülést követően egyáltalán nem vagy csak csekély mértékben teljesülnek.

Megfontolásra érdemes annak a lehetőségnek a kidolgozása, hogy az elítélt az általa ténylegesen elvégzett munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazást kapjon, amiből ezt követően az őt személyesen terhelő kötelezettségek megfelelő mértékű kielégítést nyerhetnek.

Sajátos díjazási előírások vonatkoznak ugyanakkor arra az elítéltra, aki betanulási idejét tölti, hiszen ekkor még nem végez teljes értékű munkát, így csak az alapmunkadíj legalább 60 %-át kitevő tanulódíj illeti meg.

A munkáltató a munkáltatási szabályzatban a végzett munka jellegére figyelemmel külön pótlékokat állapíthat meg, amelyek együttes összege legfeljebb a besorolás szerinti munkadíj 50%-áig terjedhet.

Ugyanakkor az elítélt díjazás nélkül vesz részt az intézet tisztántartásában és el látásában, amely vonatkozásában a jogsza-

bály időbeli korlátozást határoz meg. A díjazás nélküli munkavégzés ideje ugyanis napi 4 órát, havonta összesen a 24 órát nem haladhatja meg.

Az állandó éjszakai munkarendben foglalkoztatott elítéltet 15%-os pótlék illeti meg.

Ha az elítéltet a munkáltató a működése körében felmerült okból – az általa gyártott termék iránti kereslet csökkenése, munkaszervezési akadályok miatt – nem tudja munkával foglalkoztatni, a kiesett munkaidőre az alapmunkadíj 50 %-a jár, de nem tartozik bele ebbe a körbe, ha büntetés-végrehajtási okból nem tudja az elítéltet a munkáltató foglalkoztatni.

Visszapillantva a rabmunka, vagyis az elítéltek foglalkoztatásának kérdése, a börtönügy újkori történetétől kezdve kardinális kérdés volt és maradt az összes, elítélteket megjavítani vagy legalább reszocializálni akaró elképzeléseknek.

Legyünk egészen pontosak: itt nem egyszerűen az elítéltek munkáltatásáról, hanem **rendszeres foglalkoztatásáról** van szó! A rendszeres foglalkoztatás volt az, amely a munkakötelezettség elvére építve az elítéltek erkölcsi és társadalmi megjavíthatóságának talán legfontosabb eszköze lett.

Mint tudjuk, a börtönügynek a XIX. a nagy százada. Ekkor születtek meg a különböző rendszerek, így a magánzárka-, a fokozatos, illetve a javító rendszer alapjai. Ekkor jött létre, hosszú vajudás után a börtönügyi tudomány, s – részben a romantika, illetve a realizmus – hatására ekkor tevékenykedtek azok a liberális humanisták, akik elszöndyedtek a korabeli európai és amerikai börtönviszonyok láttán. A rabmunka három formája alakult ki: a bérleti, a vállalkozói és az ún. saját tevékenységi körben történő munkáltatás. Utóbbi esetében, az állam maga

gondoskodott a munkáltatás feltételeiről, s ezt a megoldást részesítették előnyben a börtönügy elméleti művelői is, mivel ez a forma biztosította legoptimálisabban a rabok testi és lelki erejének, életkedvének fenntartását, nem beszélve arról, hogy az elítéltek által végzett munka – a korabeli számítások szerint – közgazdaságilag a leghasznosabb volt az állam számára. S a legfontosabb cél – a büntetés céljának elérése szempontjából – is ez a rendszer nyújtotta legtöbb előnyt!

A bérleti rendszer, már akkor sem váltotta be a hozzá fűzött, elsősorban „*közgazdasági*” reményeket! Egyes börtönökben ugyanis, ahol a rabok munkaerőjét évi bérleti díj fejében „*vállalkozóknak*”, - a korabeli szóhasználat: üzletembereknek – bérbé adták, a rabmunka túlságosan nagy kizsákmányolása és a profit szempontjai semmisé tették a kettős célt: a büntetés céljának, valamint az elítéltek megjavításának elérését. Végül, a vállalkozói rendszer, amelynek a maga korában az volt a lényege, hogy az állam által működtetett börtönökben magánszemélyektől csak megrendeléseket és nyersanyagokat fogadtak el feldolgozás céljából, szintén nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert nagyon hamar a bérleti rendszer burkolt formájává vált.

A rabok számára alapvetően háromféle tevékenységi kört jelöltek meg, mint amelyek az elítéltek testi - és lelki egészségéhez, átneveléséhez jelentős mértékben hozzájárulnak. Az első, az *iparcikkek gyártása* vagy ahogy ma mondanánk: kész-és félkész termékek előállítása volt. Természetesen, a kész-és félkész termékek előállításához bizonyos fokú szakismeretre szükség volt, de ezt biztosítani tudták, hiszen szorosan ide kapcsolódott az elítéltek nevelése-oktatása kérdésköre is; korán felismerték, hogy a

szakmunkásképzés milyen jelentőséggel bír az átnevelésben! Ma már mosolyt keltő az az ellenállás, amely a XIX. század második felében az ipari rabmunka alkalmazásával szemben megnyilvánult. Mind a gyártulajdonosok, mind a különböző munkásszervezetek tiltakoztak a rabmunka nagyobb mértékű alkalmazása ellen. Indokaik között szerepelt, miszerint a rabmunka veszélyezteti a szabad versenyt, olcsóbb munkaerő lévén, alacsony szintre nyomja az árakat, s ez gyarak tönkremenéséhez vezet, amelyek viszont elbocsátásokat és még nagyobb munkanélküliséget generálnak. Az államok figyelembe vették ezeket a kifogásokat, de alapjaiban elhibáztak tartották. Elsősorban arra hivatkoztak, hogy az elítélti munkaerő, a társadalmi összmunkaerőhöz képest alacsony számú. Elismerték azonban, hogy az olcsó munkaerő által egy iparágban termelt árutömeg lenyomja az árakat, s ezáltal az adott iparágban tömeges csődöket és munkanélküliséget okozhat. (A korszak ilyen szempontból való kutatása nálunk még várat magára!)

A második munkáltatási mód, a *szabad levegőn végzett munka* volt. Ebben a körben, elsősorban az állam tulajdonában lévő mezőgazdasági földeken végzett munka volt jelentős, hiszen a rabok zöme földművelő volt. További szempont volt, a rövidebb tartamú szabadságvesztés, valamint a szabadulás utáni tevékenység folytathatósága. A szabadban végzett munka áldásos hatásait sokszor taglalták, s a munkáltatásnak ezt a fajtáját kevés bírálat érte. A mezőgazdasági munkán kívül a *közmunkák* jelentették még a legnagyobb foglalkoztatási kört (Nem volt több fogolyszökés, mint ma lenne hasonló munkák végzése esetén!).

Végül, a harmadik foglalkoztatási típus azóta sem változott: ez az *intézetben belüli kötelező munkavégzés* volt.

Ha a munkáltatás/munkavégzés szempontjából egy pillantást vetünk a korabeli magyarországi börtönügyre, meglepő kép tárul elénk. Forrásul, a Csillag László osztálytanácsos és Tauffer Emil fogalmazó által készített „Hivatalos jelentés az országos fegyintézetekről az 1867-ik évben” című miniszteri biztosi jelentés szolgál. A munkáltatásnál elítélték a bérelti rendszert, mert „Káros hatású intézkedésnek tartjuk az átalánybérlet behozatalát; meglehet azok, kik az átalány-bérletet meghonosították, az állam pénzerdekeinek hasznos szolgálatot vélték általa eszközölni, hogy azonban a javulás eszméjét kizárták elmékedésük köréből, az felfogásunk szerint kétségtelen.” Mivel az „átalány-bérletet” nem lehetett egyik napról a másikra eltörölni, javasolták, hogy Vácott, a lejáró bérelti szerződés után töröljék azt el! További javaslataik igen figyelemre méltók: a munkanemek központi szabályozása, a fegyencek számára olyan munka biztosítása, amely szakmát adna a kezébe, a munkabér egységes megállapítása, s a kereset egységes börtönbeli felhasználása.

Mint tudjuk, az ún. szocialista büntetés-végrehajtás sokat „hasznosított” ezekből a XIX. századi, akkor rendkívüli előre lépésnek számító intézkedésekből. A Bv.tvr. eredeti szövege szerint (44.§ (1) bekezdés) „A munkáltatás célja az, hogy elősegítse az elítélt munkás életmódra nevelését, testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse a társadalomba való beilleszkedését.”

Érdemes még a korabeli szabályozásból, a munka díjazására vonatkozó részt kiemelni. Eszerint: „Az elítéltet munkájáért az általános bérezési elvek figyelembe vételével kell díjazni.” A Bv.tvr. rendelkezését az akkor hatályban volt **Szakutasítás** az alábbi-

akban foglaltak szerint töltötte ki „*tartalommal*”: „Az elítélt munkáját teljesítménybérben vagy időbérben, avagy a két bérezési rendszert kombinálva kell díjazni. Azokon a munkaterületeken, ahol a teljesítmények megbízhatóan mérhetők, a munkabért a munkateljesítmény alapján kell megállapítani” (303.§).

Végül, vessünk egy pillantást a hatályos, munkáltatással kapcsolatos német büntetés-végrehajtási szabályokra!

A munkáltatás szabályait az 1976. március 16-án hatályba lépett **Gesetz über den Vollzug der Freiheitsstrafe und der freiheitsentziehenden Massregeln der Besserung und Sicherung** (A szabadságvesztés és a szabadságkorlátozó biztonsági intézkedések végrehajtásról szóló törvény) Első Rész Ötödik Címe tartalmazza, amely a Munka, Képzés és Továbbképzés címet viseli.

Fő szabályként, a Törvény 41.§-a munkavégzési kötelezettséget ír elő az elítéltek számára. Az elítéltek kötelesek a részükre kijelölt, fizikai állapotuknak megfelelő munkát végezni, továbbá a munkaterápiás és ehhez hasonló foglalkozásokon részt venni, amennyiben ezt fizikai állapotuk megengedi. Ha az elítélt hozzájárul, engedélyezhető számára, hogy időszakonként, de legfeljebb három hónapig terjedő időtartamban, az intézet tisztán tartásában részt vegyen. Magánvállalkozás számára végzett munka csak az elítélt hozzájáruló nyilatkozatával végezhető.

Az oktatás, képzés-és továbbképzés esetében, a német törvény kimondja a szabad foglalkoztatási (munkavállalási) viszony elvét: az elítéltek számára engedélyezni kell (Dem Gefangenen soll gestattet werden), hogy az intézeten kívül szervezett munkáltatásban, szakképzésben, tovább-, illetve át-képzésben részt vehessenek.

A fentiek alól, a törvény szerint csak akkor tehető kivétel, ha a munkáltatás, stb., nem egyeztethető össze a végrehajtási terv célkitűzéseivel. A végrehajtási terv, az elítélt nevelésének, kezelésének, szabad életviszonyok közé történő vissza illeszkedésének és egyéb szempontoknak kimerítő és részletes leírása.

Összegezés

Összességében megállapítható, hogy az elítéltek foglalkoztatásának a megszerzése a büntetés-végrehajtás sajátosságaiból fakadóan igen fontos és lényeges feladat, hi-

szén az elítélt a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának tartama alatt – ennek természetéből fakadóan – mesterséges környezetben él, és a normálistól eltérő életvitellel „kényszerül”. A börtön személyzet kötelessége, hogy ismerje és elhárítsa az újonnan befogadottakra leselkedő veszélyeket, ami annak felismerésére utal, hogy „a rosszul szervezett börtönben gyakori az elítélt testi-lelki sorvadása, szellemi eltompulása, önbecsülésének megrokkánása, öntudatának elsekélyesedése.”¹⁸

Dr. Végh Marianna

Felhasznált irodalom

Büntetés-végrehajtási jog, Szerk. Horváth Tibor, BM Kiadó 1983.

Finck Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, 1909.

Kabódi Csaba: *A büntetés-végrehajtási munkáltatás tervezett reformjával kapcsolatos egyes félelmeim*, Kriminológiai Közl. 49. sz.

Lajtár István: *A büntetés-végrehajtási intézetekben folyó munkálta-*

tás problémái, Kriminológiai Közl. 49. sz.

Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon* BVOP 1997.

Mezey Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*, Osiris-Századvég, Bp. 1995

Vókö György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*, Dialóg Campus Kiadó Bp.-Pécs 1999.

Felhasznált jogszabályok

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról.

1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről.

1979. évi 11. tvr. a büntetések és intézkedések végrehajtásáról.

6/1996 (VII.12.) IM rendelet a szabadságvesztés és előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól.

1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/87/3. számú ajánlása a tagországoknak az Európai Börtön szabályok-ról.

Jegyzetek

¹ Lőrincz József-Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon* BvOP Bp. 1997. (86. old.)

² Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 86. old.

³ Vókö György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog* Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs 1999. (281. old.)

⁴ Vókö György: im. 282. old.

⁵ Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 87. old.

⁶ Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 88. old.

⁷ Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 89. old.

⁸ Lőrincz József-Nagy Ferenc: im. 87. old.

¹ Az objektív nehézségek közül meghatározó a fogvatartotti állomány létszámához igazodó, megfelelő munkalehetőség hiánya. A legnagyobb gondot a vállalkozások, intézmények megrendelésének csökkenése jelenti. A magánvállalkozások nem szívesen dolgoztatnak büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott munkatartókat annak ellenére, hogy a foglalkoztatásnak lényegesen kedvezőbb költségvonzata lenne. A külső foglalkoztatásra is csekély az érdeklődés munkáltatók részéről. Problémát jelent továbbá az egyes intézetek elmaradott infrastruktúrája és komoly nehézségi forrás az intézeteknél tapasztalható túlszűfolttság is, ami miatt a relative több fogvatartottra kevesebb munkahely jut.

A foglalkoztatás szubjektív akadályai a fogva tartotti oldalon jelentkeznek. Az elítélteknek és az előzetesen letartóztatottnak akkor van nagyobb esélye a munkáltatásra, ha valamilyen szakképzettséggel, szakmai gyakorlottsággal rendelkeznek. További akadály a munkáltatásnak az is, hogy a fogvatartottak egészségi állapota az átlagnépességnél rosszabb, így gyakran csak könnyű fizikai munkát végezhetnek. Külön gondot jelent a csökkent vagy megváltozott munkaképességek foglalkoztatása, az állapotuknak megfelelő munka hiánya.

„*A legtöbb államban jogilag szabályozott formában munkakötelezettség érvényesül az elítéltekkel szemben, mint pl. Ausztriában, Csehországban, Dániában, Svédországban, Hollandiában, Németországban, Svájcban. A jogerősen még el nem ítélt fogvatartottak munkára általában nem kötelezhetők, a végrehajtási intézetek tisztán tartását és ellátását szolgáló, alkalmoszerű munkát kivéve.*” (Lőrincz J.-Nagy F. im.)

„*A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 8. cikk 3. a.) pontja szerint „Senkit sem lehet kényszer vagy kötelező munka végzésére kötelezni.”* Ez azonban nem jelenti azt, hogy azokban az országokban, ahol, valamely bűncselekmény miatti büntetesként kényszermunkával járó szabadságvesztést lehet kiszabni, megakadályozná az illetékes bíróság által hozott ilyen ítélettel elrendelt kényszermunka végrehajtását.